

рсонажу. Наскільки б не був різючо схожий портрет з оригіналом, ми не можемо назвати його відмінним, якщо не буде втілено художнього образу.

Висновки. Розглянувши етапи роботи над створенням портрету, особливості виконання завдань з фахових дисциплін та основні етапи створення художнього образу в портретному жанрі, ми дійшли висновку: необхідне подальше засвоєння даної складної теми як в плані практично-технічної роботи студентів, так і в підвищенні теоретичних засад з цього питання. У цьому прийде на допомогу сучасним і майбутнім художникам, вчителям образотворчого мистецтва неоціненний досвід майстрів минулого по створенню шедеврів портретного мистецтва.

Подальший напрямок дослідження. Процес професійного становлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у вищій педагогічній школі потребує подальшого засвоєння вивчення проблем створення портрету як теоретико-методичного, так і психолого-педагогічного спрямування, розвитку і поглиблення змісту та методики практичної кваліфікаційної підготовки студентів мистецьких дисциплін – художників-педагогів.

Список використаних джерел

1. Зинчер Л. Творческий метод портретиста / Л. Зинчер // Художник. – 1965. – №4.
2. Ростовцев Н. И. Методика преподавания изобразительного искусства в школе / Николай Николаевич Ростовцев. – М.: Просвещение, 1975.
3. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: Автореф. дис... д-ра пед. наук / В. Ф. Орлов. – К., 2004 р.
4. Романець В. А. Психологія творчості: [нав. посіб.] / В. А. Романець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

Могілей І.В.
Криворізький державний
педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «естетичне сприйняття», розглянуті засоби його формування в учнів на уроках художньої культури, запропонований сучасний підхід у проведенні уроків художньої культури з використанням синтезу мистецтв.

Ключові слова: естетичне сприйняття, синтез мистецтв, урок художньої культури.

Аннотация. Могілей І.В. Формирование эстетического восприятия старшеклассников средствами синтеза искусств. В статье раскрывается сущность понятия «эстетическое восприятие», рассматриваются способы его формирования у учащихся на уроках художественной культуры, предлагается современный подход в проведении уроков художественной культуры с использованием синтеза искусств.

Ключевые слова: эстетическое восприятие, синтез искусств, урок художественной культуры.

Annotation. Mogiley I. Formation of aesthetic perception of senior pupils by means of synthesis of arts. In the article the essence of concept «aesthetic perception» is defined, way of its formation at pupils at lessons of art culture are considered, the modern approach in carrying out of lessons of art culture with use of synthesis of arts is offered.

Keywords: aesthetic perception, synthesis of arts, a lesson of art culture.

Постановка проблеми. Сьогодні однією з актуальніших є проблема формування духовності особистості. Адже неможливо виховати дитину

особистістю, патріотом, не прищепивши їй любові до історії та культури народу: «Культура є дзеркалом нації: розбий це дзеркало – знищиш націю» [1, с. 6]. Тому пріоритет у загальноосвітній школі слід віддавати предметам, які формують з людини Людину, повноцінну особистість з широким культурним кругозором, ґрунтовними знаннями рідної мови та історії, духовних надбань людства, стійкими загальнолюдськими нормами моралі.

Духовний розвиток особистості не можна уявити без її естетичного виховання. Відомо, що разом з набуттям знань важливим чинником розвитку особистості є чуттєві форми осягнення дійсності. Вони спонукають до особистісного переживання явищ навколишнього світу і тим допомагають людині усвідомити його розмаїття. Такі форми пізнання властиві мистецтву, що стає дедалі вагомішим чинником у галузі педагогічних знань як своєрідний регулятивний інструмент впливу на становлення особистості.

Для вирішення проблеми формування естетичного сприйняття школярів важливий пошук нових та сучасних засобів. Саме таким засобом педагогічного впливу на учнів в умовах загальноосвітньої школи є використання синтезу мистецтв. Керівництво процесом виховання і навчання старшокласників засобами синтезу художніх цінностей передбачає наявність знань щодо теоретичних основ синтезу мистецтв в естетичному розвитку особистості. Синтез видів мистецтв сприяє всебічному і глибокому естетичному сприйняттю різноманіття навколишнього світу.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблема формування естетичного сприйняття розглядалася досить глибоко у дослідженнях видатних філософів, психологів, педагогів (Т. Адорно, Р. Арнхейм, В. Барабанщиков, О. Бодальов, М. Дюфрен, М. Каган, О. Костюк, Б. Реймар, С. Рубінштейн, О. Рудницька, А. Сохор, Г. Шевченко, Н. Яранцева), але існує ще багато питань, що потребують детального розгляду. Саме таким важливим і актуальним питанням є формування естетичного сприйняття старшокласників на уроках художньої культури засобами синтезу мистецтв.

За визначенням М. Кагана, естетичне сприйняття – це здатність особистості до виокремлення в явищах дійсності та мистецтва процесів, властивостей, якостей, що породжують естетичні переживання [5, с. 10]. На формування естетичного сприйняття школярів впливає створення певної емоційної ситуації, в якій відбувається зустріч із творами мистецтва. Загальними для всіх видів мистецтва є «емоційні умови» естетичного сприйняття: емоційно-образна розповідь учителя про життя митця, виникнення художнього задуму твору; стимулювання емоційної пам'яті учнів; яскравий емоційний виклад учнями змісту твору мистецтва; зустріч із представниками творчої інтелігенції; використання творів суміжних мистецтв з метою активізації суб'єктивних образів-уявлень [9, с. 74].

У пошуках структури художньо-естетичного сприйняття автори наукових праць встановлюють, як правило, послідовність окремих ступенів освоєння образного змісту. Наприклад, виділяються: переживання, роздуми,

інтерпретація, співтворчість, естетична насолода, розкриття змісту форми (М.Каган); емоційно-естетичний відгук, сенсорна диференціація, асоціативно-зорова активність (О.Костюк). Незаперечний інтерес викликає визначення етапів становлення художньо-естетичного сприйняття: ознайомлення з мистецьким твором, прояснення, осяяння (В.Остроменський) [5, с.53]. О.П.Рудницька визначає такі етапи: попередній, або докомунікативний (ознайомлення учнів з різними напрямками розвитку мистецтва, пробування в них інтересу до розмаїття жанрів і стилів художньої творчості); основний, або комунікативний (педагогічне керівництво процесами переживання, розуміння та оцінки художніх явищ при безпосередньому контакті з ними сприймаючого); завершальний, або посткомунікативний (закріплення післядії отриманої художньої інформації, її впливу на духовний світ особистості, що виходить за межі сприйняття конкретного твору) [7, с.60].

Узагальнення наведених підходів дає підстави вирізнити три основні ступеня, які прямо чи опосередковано присутні в усіх теоретичних концепціях: перцептивне сприйняття сенсорної інформації; аналіз і розуміння твору; естетична оцінка та інтерпретація емоційно-образного змісту мистецького твору.

Під час навчання на уроках художньої культури в учнів необхідно, насамперед, розвинути установку на сприйняття мистецтва, що, на думку Д.Н.Узнадзе, виникає в результаті цілеспрямованої різнобічної естетичної діяльності. Відомо, що перша зустріч дитини з мистецтвом відбувається за відсутності будь-якої установки на його сприйняття. Проте вона формується в міру спілкування з різними видами мистецтва, накопичення художньо-естетичного досвіду і виявляється у здатності сприймати мистецтво цілісно, як художню цінність [9, с.70]. Старшокласник відкриває для себе особливості мови мистецтва, осягає виразність засобів різних видів мистецтва. При цьому важливість матеріалу визначається не тільки якістю і кількістю художніх творів на уроці, але й рівнем ерудиції учнів, обсягом знань, уявлень, які вони одержують на інших уроках під час навчання.

Мета статті. З урахуванням вищевикладеного, метою даної роботи є висвітлення сучасних тенденцій формування естетичного сприйняття учнів з використанням синтезу мистецтв на уроках художньої культури.

Результати дослідження. Останнім часом спостерігається актуалізація інтегративних тенденцій не тільки в науці, культурі, мистецтві, а й в освіті, зокрема в теорії педагогіки. Вчені досліджують феномен освітньої інтеграції на матеріалі різних дисциплін, зокрема, предметів художньо-естетичного циклу (Л.Предтеченська, Л.Масол, Л.Савенкова, Т.Рейзенкінд, О.Рудницька, О.Щолокова, Б.Юсов та ін.). Дослідники наголошують, що в умовах інтегрованого навчання взаємопроникнення й систематизація знань учнів, становлення в них цілісної та багатомірної картини світу, розвиток естетичного сприйняття, образного мислення та творчих здібностей відбуваються більш ефективно.

Так, у працях Д.Кабалевського «Виховання розуму і серця» [2], Б.Неменського «Мудрість краси» [4] проголошується думка, що уроки художньої культури є головними уроками людинознавства. При цьому Б.Неменський зазначає: «Якщо в молодших класах ставиться завдання виокремлення особливостей, своєрідності функцій, образного ладу, мови видів мистецтва для більш глибокого їх розуміння, то в старших класах навпаки – завдання об'єднання різних видів мистецтва, виявлення єдності й загальності між ними» [4, с.163]. У запропонованих програмах з музики й образотворчого мистецтва автори відобразили тенденцію до синтезу мистецтв.

У науково-методичній літературі існують декілька понять, які розкривають можливість використання мистецтва у взаємозв'язку його видів, а саме: «взаємодія мистецтв», «комплекс мистецтв», «синтез мистецтв», «міжпредметні зв'язки», «інтеграція мистецтв». Розглянемо більш детально сутність синтезу мистецтв.

Поняття «синтез мистецтв» виникло у мистецтвознавстві. У словнику з естетики знаходимо, що синтез мистецтв означає поєднання різних видів мистецтва в межах одного художнього твору, тобто являє собою органічне художнє ціле, яке набуває нових якостей відносно кожного мистецтва, що входять до нього. Визначення цього поняття вченими-педагогами Л.Масол, О.Рудницькою по суті є тотожним – однорідна органічна цілісність із повним злиттям взаємодіючих елементів (синтез по суті заперечує диференціацію) [3, с.9]. Художній синтез розкриває процеси взаємопроникнення засобів виразності (візуальних, слухових тощо), ефект їх трансформації в єдине ціле полісенсорного впливу на емоційно-почуттєву сферу суб'єкта сприйняття [7, с.21]. Г.Шевченко розглядає синтез мистецтв як систему педагогічних дій, що впливає на формування естетичного сприйняття, естетичних почуттів, загальний розвиток школярів. При цьому єдність компонентів синтезу мистецтв визначається єдністю ідейно-художнього задуму твору мистецтва [9, с.39].

Слід зазначити, що цілісна картина світу твориться всіма видами мистецтва, але їх зв'язок має різні форми і зміст, адже кожний вид мистецтва має свої специфічні риси та індивідуальну образну систему. Проте застосування різних видів мистецтва в одному художньому образі залежить не лише від об'єктивних умов, а й від суб'єктивного фактора – особливостей людського сприймання. У житті людей мова фарб, ліній, звуків поступово набувала особливого виразного смислу. Характер людського сприймання мав величезний вплив на форми відображення дійсності у свідомості людини і сприяв розумінню цілісності художньої творчості. Як зазначає А.Зісь, «види мистецтва відрізняються один від одного як тим, що вони відбивають різні явища, так і тим, що використовують різні зображальні засоби відповідно до природи людського сприймання» [10, с.122].

В історії мистецтва склалися різні типи художнього синтезу мистецтв. Особливий інтерес для педагогічної діяльності становить класифікація А.Зіся, який виділив:

1. Синтез мистецтв з метою посилення образності (традиційним у цьому плані є поєднання архітектури, скульптури, монументального живопису та декоративного мистецтва). Прикладом цього типу художнього поєднання Софійський собор у Києві, Ермітаж у Санкт-Петербурзі, меморіальний ансамбль жертв фашистського терору «Мамаєв курган» у Севастополі та ін.

2. Синтез як основа органічного поєднання різних видів мистецтва, які не можуть функціонувати поза його межами. Цей тип художньої творчості характерний для таких видів мистецтва як театр, кіно, телебачення, естрада, цирк. Наприклад, у театрі поєднується драматична література, режисерська та акторська інтерпретація, музика та живопис, які є необхідними компонентами сценічного образу.

3. Художній синтез проявляється також у взаємозбагаченні художніх образів у різних видах мистецтва, коли одні й ті ж образи переносяться з одного художнього ряду в інший. Це зумовлено тим, що різні мистецтва, звертаючись до зображення однакових явищ, відображають лише певні грані дійсності. Цей тип синтезу спостерігається під час створення опер і балетів, що беруть за основу літературні твори (балети Л.Мінкуса «Дон Кіхот» за романом Д.Сервантеса, П.Чайковського «Лускунчик» за казкою В.Гофмана, опери С.Прокоф'єва «Війна і мир» за романом Л.Толстого, Р.Щедрина «Мертві душі» за поемою М.Гоголя та ін.); екранізація літературних джерел; втілення в одному виді мистецтва художніх образів, запозичених в інших (фортепіанні цикли М.Мусоргського «Картинки з виставки», І.Шамо «Картини російських живописців»).

Тенденція глибокого внутрішнього синтезу з особливою яскравістю проявилася у мистецтві ХХ століття, знайшовши своє відображення у творчості К.Дебюссі, М.Леонтовича, М.Ревуцького, О.Скрябіна, Г.Свіридова, К.Стеценка, К.Чюрльоніса, Д.Шостаковича, К.Паустовського, П.Пікассо, М.Сар'яна та багатьох інших митців.

Сучасний рівень розвитку культури суспільства, зміни змісту естетичного розвитку особистості викликають зміни художньо-образного мислення. З'являються нові форми синтезу мистецтв: світломузика, театралізовані уявлення, «звук і світло просто неба», інсталяція, перфоманс (картини-вистави), інвайромент та інші.

Слід зазначити, що синтез мистецтв знаходить свій прояв у художньому процесі естетичного «привласнення», усвідомленні витворів мистецтва, адже кожен вид мистецтва здійснює специфічний вплив на особистість. Так, література впливає на другу сигнальну систему людини: сприймається перш за все художнє слово, яке викликає емоційно-естетичні реакції. Сприйняття музики іде зворотним шляхом: емоційно-естетична реакція

викликає активну діяльність свідомості. Складність сприйняття образотворчого мистецтва полягає у тому, що воно, на відміну від літератури і музики, є статичним. Нерідко старшокласники залишаються байдужими до сприйняття картини перш за все тому, що в ній немає динаміки подій. Завдяки асоціативним зв'язкам, художній фантазії та інформації «суміжних» видів мистецтва значно поширюються.

Зауважимо, що синтез мистецтв, здійснюючи всебічний вплив на старшокласників, сприяє формуванню в них естетичного сприйняття художніх творів. Під час бесід про мистецтво в старших класах вчителі художньої культури, як правило, використовують три основних аналітичних методи: вербальний, наочний і асоціативний. Вербальний передбачає контрольні запитання в активній формі і прийом опису-розповіді. Корисним методом є складання учнями графічної схеми твору за допомогою найпростіших геометричних фігур та ліній. Провідним є метод унаочнення, який здійснюється кількома шляхами: ознайомлення з оригіналами творів пластичних видів мистецтва (музейно-етнографічні, історичні комплекси); ознайомлення з візуальною інформацією (репродукції), яку тиражують друківані видання (книги, художні альбоми, підручники); ознайомлення з візуальною інформацією, носіями якої стали нові види комунікаційних зв'язків (компакт-диски, Web-сторінки). Асоціативний метод передбачає оцінювання, порівняння, зіставлення картин за певними критеріями [6, с.18-19].

Здатність до естетичного сприйняття різних видів мистецтва, узагальнена здатність на творчому рівні виразити емоційно-образне ставлення до творів мистецтва розвивається у старшокласників при виконанні таких завдань: 1) передати художній образ одного виду мистецтва засобами іншого; 2) написати твір за картиною; 3) описати власні враження після перегляду театральної вистави, кінофільму, прослуханого музичного твору тощо; 4) написати твір про свої враження від спілкування з природою; 5) підібрати словесно-образний еквівалент живописного твору, скульптурного, архітектурного ансамблю; 6) підготувати емоційно-образну розповідь про життя майстра, художній твір, виникнення художнього задуму твору; 7) порівняти пейзажні полотна (наприклад, О.Куїнджі й І.Левітана), підібрати до них поетичні рядки, фрагменти музичного або літературного творів; 8) ознайомитись з творчою біографією митця (наприклад, І.Рєпіна, І.Левітана, А.Чехова, П.Чайковського), висвітлити їх ставлення до інших видів мистецтва; 9) порівняти зображально-виражальні засоби в музиці, літературі, живописі та інші.

Висновки та подальший напрям дослідження. Виходячи з викладеного, зазначимо, що:

1. Використання синтезу мистецтв у навчальному процесі не слід розглядати як додаткове залучення на уроках художньої культури одного виду мистецтва матеріалу іншого або ілюстрацію одного виду іншим. Кожен вид мистецтва сприймається як неповторна художня цінність, умовою ви-

користання якого в єдності з іншими видами є врахування його специфічних особливостей, неповторність впливу на особистість школяра.

2. Ефективність формування естетичного сприйняття учнів залежить від засобів педагогічного впливу та узагальнених способів освоєння естетичного предмета. Використовуючи синтез мистецтв на уроках художньої культури, важливо виявити композиційний зв'язок видів мистецтва, роль і місце кожного виду в оптимальному художньому комплексі, який найбільш ефективно сприятиме духовному розвитку особистості.

3. Педагогічне значення використання синтезу мистецтв у шкільній практиці полягає в тих нових властивостях і якостях школяра, які виявляються саме як результат впливу синтезу мистецтв.

4. Предметно-інтегративна модель опанування різних видів мистецтва може бути реалізованою шляхом впровадження у навчальний процес спеціального курсу, який би доповнював традиційне вивчення фахових дисциплін. Його зміст передбачає поєднання теоретичних знань та емпіричного досвіду художнього спілкування, накопиченого у ході ознайомлення з окремими видами мистецтва. До такого типу інтегративних дисциплін належить курс художньої (зарубіжної й вітчизняної) культури, який сьогодні вивчається у загальноосвітніх закладах країни. Втім, як показує практика, у своїй більшості програми цього курсу орієнтовані на теоретико-історичний принцип вивчення матеріалу, який залишається недостатньо скоординованим з емпіричним сенсорним досвідом учнів, набутим ними під час вивчення предметів музичного, образотворчого, хореографічного, екранного мистецтв. Пошуки можливостей посилення координації сприятимуть підвищенню ефективності формування естетичного сприйняття старшокласників та удосконаленню мистецької освіти загалом.

Список використаних джерел

1. Історія України. Уроки з історії культури по-новому. 7 – 11 класи. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 176 с.
2. Кабалеvский Д. Б. Воспитание ума и сердца: [кн. для учителя] / Д. Б. Кабалеvский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
3. Методика навчання мистецтва у початковій школі: [посібник для вчителів] / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Є. В. Бєлєїна, О. В. Катїніченко, І. В. Руденко; [за ред. Л. М. Масол]. – Х.: Видавництва «Ранок», 2006. – 256 с.
4. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания / Б. М. Неменский. – М.: Знание, 1981. – 163 с.
5. Остроменский В. Д. Восприятие как педагогическая проблема / В. Д. Остроменский; [под. ред. А. Г. Костюка]. – К.: Музична Україна, 1975. – 197 с.
6. Пічкур М. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів / М. Пічкур // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 14-19.
7. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: [навч. посібник] / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
8. Система эстетического воспитания школьников: [учеб. пособие] / [под ред. С. А. Герасимова]. – М.: Просвещение, 1983. – 168 с.
9. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: [учеб.-метод. пособие] / Г. П. Шевченко. – К.: Радянська школа, 1985. – 144 с.
10. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури: [підручник] / О. П. Щолокова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 194 с.